

УДК 330.101:331.522.4

ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЯК СТРАТЕГІЧНИЙ РЕСУРС ІНФОРМАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ

Г. Прошак

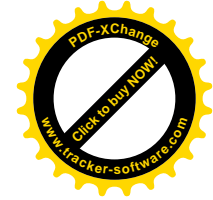
*Львівський національний університет імені Івана Франка
79008 м. Львів, проспект Свободи, 18
E-mail: halproshak@ukr.net*

Розглянуто сутність і складові людського потенціалу, умови його перетворення у людський капітал. На прикладі теоретичних моделей ендогенного зростання простежено внесок людського капіталу у примноження національного продукту. Проаналізовано вплив трансформаційних процесів на кількісні та якісні показники людського капіталу, що дало змогу визначити напрями підвищення ефективності його використання в умовах розбудови інформаційної економіки в Україні.

Ключові слова: людський капітал, людський потенціал, інформаційна економіка, модель, трансформаційні процеси, ринок праці.

Вступ. В умовах розбудови інформаційної економіки домінуючими чинниками виробництва є знання та інформація. Адже досвід розвинутих країн свідчить, що обсяг інформації та знань, їх практичне використання визначає потенціал економіки, можливість технічного і технологічного прогресу, сприяє структурній перебудові економіки та підвищенню конкурентоспроможності країни. Водночас активне продукування корисної інформації і знань у суспільстві ставить нові вимоги до робочої сили, а саме – здобування нових знань, використання інформації для прийняття оптимальних управлінських рішень, професійних умінь, навичок, а також постійного їхнього оновлення, що забезпечує розвиток людського капіталу. З огляду на це сьогодні основним елементом виробничих функцій та національного багатства стає людський капітал, який здатен творити нові знання на основі генерування інформації.

Теоретичні основи концепції людського капіталу закладені в працях зарубіжних учених: Т. Шульца, Г. Беккера, Й. Бен-Пората, Дж. Вейзі, Б. Вейсброда, Е. Денісона, Ф. Махлупа, Дж. Мінцера, Дж. Псахаропулоса, Л. Туроу, І. Фішера та ін. Економісти довели, що збільшення інвестицій в освіту, науку, охорону здоров'я тощо позитивно впливає на рівень соціально-економічного розвитку країни. Наприкінці ХХ століття з'являються теорії, які визначають головні чинники постіндустріального суспільства. Серед відомих учених цього напрямку можна назвати Д. Белла, Е. Тоффлера, І. Масуду та інших. Провідну роль у прийдешньому суспільстві науковці відводять людському капіталу, який залежить від оптимальної політики інвестицій у виробництво знань.

Вітчизняні економісти В. Антонюк, В. Близнюк, О. Бородіна, Н. Голікова, О. Головінов, О. Грішнова, І. Журавльова, С. Клименко, В. Куценко, Г. Назарова, К. Павлюк, О. Стефанишин та інші у своїх працях обґрунтовують, що людський капітал є вагомим чинником економічного зростання і соціального розвитку в Україні. Проте сучасні зміни у національній економіці значною мірою вплинули на стан і динаміку людського капіталу, що вимагає подальшого його дослідження.

Мета статті – дослідження особливостей розвитку вітчизняного людського капіталу, визначення його впливу на економічне зростання, що дасть змогу запропонувати головні напрями підвищення ефективності його використання в умовах розбудови інформаційної економіки в Україні.

Виклад основного матеріалу. Україна сьогодні володіє потужним людським потенціалом, про що свідчать світові рейтинги, зокрема індекс людського розвитку (ІЛР). Наприклад, у 2013 році ІЛР дорівнював 0,734 і Україну зачислено до країн з високим рівнем людського розвитку [8] завдяки таким його складовим, як сукупна частка учнів та освіченість дорослого населення віком 15 років і старші.

Людський потенціал економіки України – це сукупність здібностей людей до інтелектуальної, творчої, розумової, економічної, культурної діяльності з метою індивідуального та суспільного розвитку. Виокремлюють такі його ознаки [6, с. 11–33]:

- якісні (здоров'я; інтелектуальна, екологічна, екогенологічна, культурна, творча, сакральна, освітня, інформаційна та мотиваційна ознаки; мобільність; політична діяльність);
- кількісні (біологічна, демографічна та економічна компоненти; використання часу, громадський порядок, безпека).

Проте сформований людський потенціал не завжди перетворюється на людський капітал. Інвестиції в освіту, охорону здоров'я, мобільність тощо забезпечують формування людського потенціалу. Тільки у процесі використання в господарській діяльності відбувається його трансформація у людський капітал.

Отже, людський капітал – це реалізований людський потенціал. Людський капітал є сумою успадкованого капіталу (природних здібностей) і капіталу, набутого шляхом інвестицій у „навчання, підготовку на виробництві, медичну допомогу, міграцію і пошук інформації про ціни та доходи” [7, р. 11].

Теоретичні моделі ендегенного зростання Р. Солоу, Р. Лукаса, П. Ромера та інших економістів доводять вагомий внесок людського капіталу у збільшення національного продукту. Зокрема, Р. Солоу аналіз економічного зростання проводить на основі стандартної виробничої функції, яка залежить від таких чинників виробництва, як капітал і праця. На підставі зазначеного взаємозв'язку було отримано залишок (залишок Солоу), який визначає вплив науково-технічного прогресу і людського капіталу на підвищення сукупної продуктивності традиційних чинників [9, р. 312–320]. Саме тоді Т. Шульц ввів величину інвестицій у людський капітал (видатки на освіту) і пояснив за допомогою них значну частину “залишку”.

Людський капітал як чинник економічного зростання бере до уваги модель Р. Лукаса. Згідно з нею обсяг продукції збільшується внаслідок підвищення рівня людського капіталу типового працівника. Модель також засвідчує залежність випуску продукції від впливу екстерналій, тобто зовнішніх ефектів. Екстерналії означають, що одночасно зі збільшенням сукупного людського капіталу в країні підвищується продуктивність праці кожного окремого індивіда. У разі відсутності зовнішніх ефектів темп зростання визначається рівнем розвитку людського капіталу.

Завдяки екстерналіям приріст людського капіталу може перевищувати зростання фізичного капіталу [2], збільшуючи показники ВВП.

Модель Манківа-Ромера-Уейла [4, с. 331–332], ґрунтуючись на виробничій функції Коба-Дугласа, визначає залежність обсягу національного продукту від запасу людського капіталу в певному періоді. Зокрема, доведено, що для країн з низьким економічним розвитком фізичний капітал перевищує людський, для країн середнього рівня розвитку людський капітал переважає фізичний, а для економічно розвинутих країн характерний високий рівень людського капіталу.

Зауважимо, що у сучасних економічних джерелах є численні напрацювання як західних, так і вітчизняних учених щодо проблем формування, нагромадження та ефективного використання людського капіталу. Проте сьогодні немає загальноприйнятої методики оцінення величини людського капіталу на мікро- і макrorівнях. Причина цього, по-перше, у тому, що людський капітал – це запас природних здібностей, знань, навиків, професійного досвіду тощо, який важко піддається кількісному виміру. Тому у більшості випадків обчислюють не величину людського капіталу, а вигоди від інвестицій, тобто різницю доходів освіченого й неосвіченого працівника. По-друге, запропоновані моделі добре спрацьовують здебільшого у розвинутих країнах, оскільки там наявна офіційна статистика стану і динаміки людського капіталу. В країнах, що розвиваються, застосувати їх майже неможливо з огляду на відсутність або ненадійність офіційної статистичної інформації. Тому такі методики і моделі можна використовувати як інструментарій для теоретичного дослідження впливу людського капіталу на доходи індивідів та економічне зростання.

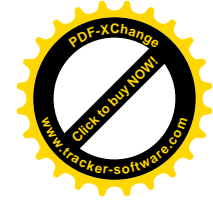
Проте, незважаючи на складність обчислення людського капіталу, сьогодні економісти пропонують нові підходи для його дослідження. Зокрема, у звіті Світового економічного форуму “The Human Capital Report” обраховано й опубліковано індекс людського капіталу (ІЛК). У 2013 році за ІЛК Україна посіла 63-тю позицію у рейтингу зі 122 країн [12]. Зауважимо, що за якістю шкільної освіти вона посіла 24-те місце, за підготовкою науково-технічних кадрів – 31-ше місце. Проте за якістю системи охорони здоров'я, рівнем безробіття серед молоді, можливістю розвивати таланти, соціальною мобільністю – відповідно 94, 46, 117 та 120-те місця. Зважаючи на це, актуальними є питання, пов'язані з проблемами ефективного використання наявного людського потенціалу в національній економіці.

Важливість людського капіталу в умовах становлення інформаційної економіки пояснюють ще й тим, що людський капітал є складовою інтелектуального капіталу. В його структурі можна виокремити:

невідчужувані компоненти інтелектуального капіталу: знання, професійний досвід, навички, творчі здібності, лояльність, корпоративну культуру, підприємницький хист (про що формально свідчать диплом про освіту і сертифікат про підвищення кваліфікації);

відчужувані компоненти інтелектуального капіталу: окремі об'єкти інтелектуальної власності (патенти на відкриття і винаходи, авторські права, ліцензії тощо), рівень доходів і заощаджень.

З огляду на це актуальним є розроблення оптимальної політики інвестицій у виробництво знань, обґрунтування обсягу коштів, потрібних на фундаментальні дослідження, освіту, охорону здоров'я і напрями, за якими вкладення дадуть найбільшу віддачу. Адже дослідження економістів свідчать, що у США в середині 90-х років XX ст. в інформаційному секторі було 15,3% робочої сили, за допомогою

інформації вироблялось близько трьох четвертих доданої вартості, яка створювалася у промисловості [10, р. 10–14]. Водночас визначення основних шляхів реалізації зазначеної політики стимулюватиме підвищення рівня розвитку людського капіталу в змінних економічних умовах.

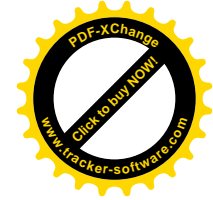
Адже трансформаційні процеси в Україні зумовили зменшення величини сукупного людського капіталу внаслідок кризової ситуації щодо природного приросту населення, погіршення стану здоров'я нації, старіння населення, зниження якості та доступу освітніх послуг, виїзду за кордон висококваліфікованих спеціалістів, значного рівня безробіття, низької середньої заробітної плати тощо. Водночас простежується стимулювальна дія перехідних процесів, яка забезпечила розвиток основних складових людського капіталу: зростання освітнього рівня українського населення, розширення можливостей для отримання індивідуальними вигод від використання людського капіталу, формування у людей раціонального типу поведінки, розширення послуг інститутів соціальної сфери, використання в освітньому процесі нових форм навчання; зростання мобільності вітчизняних працівників, студентів, учнів та ін. Це позитивно вплинуло на економічний розвиток країни, підвищивши конкурентоспроможність України. Зокрема, за 2013–2014 рр. Україна посіла 76-те місце у рейтингу глобального індексу конкурентоспроможності, піднявшись порівняно із попереднім періодом на 6 позицій [11].

Результативність інвестицій у людський капітал визначається ефективністю його використання на ринку праці. Останніми роками на вітчизняному ринку праці простежуються такі негативні процеси, як експлуатація людського капіталу, відсутність вкладень у людський капітал з боку приватного сектора, надмірна підготовка фахівців окремих спеціальностей, що неминуче призводить до безробіття. Тривале перебування у лавах безробітних негативно впливає на якісні показники людського капіталу. Наприклад, зростання безробіття на 1% зумовлює такі негативні прояви: збільшення смертності на 2%, кількості самогубств – на 4,1%, вбивств – на 5,7%, потрапляння до тюрм – на 4%, кількості психічних захворювань – на 4% [3, с. 313]. Водночас значне безробіття негативно впливає на величину національного продукту. Згідно із законом Оукена, якщо фактична норма безробіття перевищує природний рівень безробіття на 1%, то ВВП-розрив становить 2,5% [1, с. 191]. Тому стимулювати розвиток вітчизняного людського капіталу можна шляхом проведення ефективної державної політики на ринку праці.

Зауважимо, що сучасний розвиток ринку праці та сфери зайнятості характеризується стрімким втіленням у його структуру функціонування інформаційно-комунікаційних технологій. Завдяки їм розвиваються нові форми взаємодії на ринку праці, з'являються інноваційні форми зайнятості, якісно оновлюються різновиди праці та способи їх використання. Водночас поява нових професій, пов'язаних із впровадженням в економіку новітніх технологій, вимагає від людини нових інформаційних здібностей, тобто розвитку людського капіталу.

Інформаційні технології створили широкі можливості для пошуку і пропозиції праці на будь-якому рівні. Наслідком цього стала поява електронного ринку праці, на якому подається інформація щодо попиту і пропозиції на робочу силу і ціни на неї. Такі ринки надають можливість ефективно використовувати наявний людський капітал, не звертаючи увагу на географічні та вікові обмеження.

Для ефективного функціонування електронного ринку праці важливим є поширення глобальної мережі Інтернет. Однак, на думку соціологів, поширення Інтернету і незнання англійської мови поглиблює розшарування людей у суспільстві.

Всесвітня інформаційна павутина об'єднує тих людей, які мають до неї доступ, тобто заможних і освічених, даючи їм можливість отримувати великий обсяг інформації. Водночас друга група людей, яка не має вільного доступу до Інтернету, може користуватися лише традиційними інформаційними методами й отримувати менш цінну інформацію. Як наслідок – величезна кількість людей дедалі більше маргіналізується й позбавляється можливості долучитися до світового економічного прогресу [5, с. 83]. Незважаючи на такі суперечності, глобалізована мережа Інтернет впливає на поширення економічних і соціальних інновацій. Один з його проявів – це нововведення на ринку праці.

Головними концептуальними засадами державного регулювання зайнятості, яке забезпечить перетворення людського потенціалу в людський капітал в умовах становлення інформаційної економіки в Україні, є:

- підвищення ефективності діяльності державної служби зайнятості;
- розвиток електронного ринку праці;
- удосконалення системи перенавчання і підвищення кваліфікації працівників;
- стимулювання безробітних до економічної діяльності;
- запровадження нових форм зайнятості (субконтракції, інноваційного малого підприємництва, електронного надомництва);
- розвиток малого і середнього бізнесу;
- розширення співпраці бізнесу, влади та інституцій;
- забезпечення соціальної відповідальності бізнесу;
- сприяння молодіжній зайнятості тощо.

Політика зайнятості повинна не лише спрямовуватися на активне залучення працівників на вітчизняний ринок праці, а й забезпечувати ефективний перехід від безробіття до працевлаштування. Здебільшого безробітні неохоче відмовляються від державної допомоги на користь низькооплачуваній роботі. Протидіяти цьому можна через систему нарахувань до низької заробітної плати, а також стимулювання часткової зайнятості.

Висновок. В Україні сьогодні сформований потужний людський потенціал, який за сприятливих умов може перетворитися на людський капітал інформаційної економіки. Людський капітал як вагома складова інтелектуального капіталу відіграє суттєву роль в економічному поступі країни, про що свідчать теоретичні моделі ендогенного зростання. Трансформаційні процеси в Україні зумовили зменшення кількісних показників сукупного людського капіталу, але водночас простежуються позитивні тенденції його розвитку. Одним із напрямів прискорення перетворення людського потенціалу у людський капітал є державне регулювання зайнятості.

1. Кемпбелл Р. Макконнелл. Аналітична економія: принципи, проблеми і політика: у 2 ч. / Кемпбелл Р. Макконнелл, Стенлі Л. Брю; пер. з англ. Панчишина С., Ватаманюка О., Бика І. – Львів: Просвіта. – 1999. Ч. 1: Макроекономіка. – 1999. – 671 с.
2. Нуреев Р. М. Экономика развития: модели становления рыночной экономики / Р. М. Нуреев. – М.: ИНФРА, 2001. – 240с.
3. Основи економічної теорії: політекономічний аспект: підручник / [відп. ред. Климко Г.Н.]. – К.: Знання-Прес, 2004. – 615с.
4. Радіонова І. Ф. Макроекономіка: теорія та політика: підручник / І. Ф. Радіонова. – К.: Таксон, 2004. – 348 с.

5. Рудницька Т. Інтернетизація як початковий етап входження України у світову спільноту, що глобалізується: позитиви й ризики / Т. Рудницька // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2004. – №1. – С. 73–88.
6. Стефанишин О. В. Людський капітал економіки України: Монографія / О. В. Стефанишин. – Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 315 с.
7. Becker G.S. Human Capital: A Theoretical and Empirical Analysis, with Special Reference to Education / G. S. Becker. – [Third Edition]. – Chicago and London, 1993. – 390 p.
8. Human Development Report 2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hdr.undp.org/en/2014-report>
9. Solow R. Technical Change and Aggregate Production Function / R. Solow // Review of Economics and Statistics. – 1957. – №39. – P. 312–320.
10. Stewart T. A. Intellectual Capital. The New Wealth of Organizations / T. A. Stewart. – N.-Y.-London, 1999. – 280 p.
11. The Global Competitiveness Report 2014–2015. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.
12. The Human Capital Report / World Economic Forum. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www3.weforum.org/docs/WEF_HumanCapitalReport_2013.pdf.

HUMAN CAPITAL AS A STRATEGIC RESOURCE OF THE INFORMATION ECONOMY

G. Proshak

*Ivan Franko National University of Lviv,
Prospekt Svobody 18, UA – 79008, Ukraine*

The essence and components of human potential was considered in this article as well as the conditions of its transformation in human capital. The impact of human capital on increasing domestic product is traced by the basis of theoretical models of endogenous growth. The influence of transformation processes on the quantity and quality of human capital is analyzed, that have possibility to offer more efficiency of its application in the development of the information economy in Ukraine.

Keywords: human capital, human potential, information economy, model, transformation process, labor market.

ЧЕЛОВЕЧЕСКИЙ КАПИТАЛ КАК СТРАТЕГИЧЕСКИЙ РЕСУРС ИНФОРМАЦИОННОЙ ЭКОНОМИКИ

Г. Прошак

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
79008 г. Львов, проспект Свободы, 18*

Рассмотрены сущность и составляющие человеческого потенциала, условия его преобразования в человеческий капитал. На примере теоретических моделей эндогенного роста прослеживается вклад человеческого капитала в приумножение национального продукта. Проанализировано влияние трансформационных процессов на количественные и качественные показатели человеческого капитала, что позволило определить направления повышения эффективности его использования в условиях развития информационной экономики в Украине.

Ключевые слова: человеческий капитал, человеческий потенциал, информационная экономика, модель, трансформационные процессы, рынок труда.